

УДК 911.3

Наталія Добровольська

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена аналізу ефективності виробництва продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах Харківської області. Обґрунтовано, що рослинництво є однією з найбільш стабільних та прибуткових галузей економіки України. Прیدілено увагу важливості визначення показників рентабельності та реалізації продукції рослинництва на регіональному рівні для визначення перспектив подальшого розвитку сільського господарства. Проаналізовано динаміку середніх цін реалізації та індексів реалізації основних сільськогосподарських культур, а також визначені у просторовому аспекті райони-лідери та райони-аутсайтери Харківської області за рівнем рентабельності та реалізації олійних, зернових і зернобобових культур та цукрових буряків.

Ключові слова: ефективність виробництва, рослинництво, сільськогосподарські підприємства, рентабельність, реалізація, індекси цін реалізації.

Наталья Добровольская. ПРОСТРАНСТВЕННО-ВРЕМЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА ПРОДУКЦИИ РАСТЕНИЕВОДСТВА В ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ. Статья посвящена анализу эффективности производства продукции растениеводства в сельскохозяйственных предприятиях Харьковской области. Обосновано, что растениеводство является одной из наиболее стабильных и прибыльных отраслей экономики Украины. Уделено внимание важности определения показателей рентабельности и реализации продукции растениеводства на региональном уровне для определения перспектив дальнейшего развития сельского хозяйства. Проанализирована динамика средних цен реализации и индексов реализации основных сельскохозяйственных культур, а также определены в пространственном аспекте районы-лидеры и районы-аутсайдеры Харьковской области по уровню рентабельности и реализации масличных, зерновых и зернобобовых культур и сахарной свеклы.

Ключевые слова: эффективность производства, растениеводство, сельскохозяйственные предприятия, рентабельность, реализация, индексы цен реализации.

Natalya Dobrovolska. SPATIO-TEMPORAL FEATURE OF THE HORTICULTURE PRODUCTION EFFICIENCY IN KHARKIV REGION. The article deals with features analysis of the crop production efficiency in agricultural enterprises of Kharkiv region. The horticulture is proved to be one of the most stable and profitable production sectors in Ukraine. Importance of profitability determination and sale crop products at the regional level for the expedience identification of the future agriculture development is focused in the article. The dynamic of the sale average prices and sale indexes of the main crops was analyzed, as well as districts-leaders and districts-outsiders of Kharkiv region by the efficiency level and oil, cereals, legumes, sugar beat sale were determined.

Key words: production efficiency, horticulture, agricultural enterprises, sale, sale price indexes.

Постановка проблеми. В умовах сучасної політичної та економічної кризи сільськогосподарське виробництво виступає одним з найважливіших чинників соціально-економічного розвитку України в цілому та Харківської області зокрема. Провідної галуззю сільського господарства нашої країни є рослинництво, яке є однією з небагатьох галузей виробництва, що стабільно приносить доходи до бюджету та забезпечує потреби населення у продуктах харчування. В умовах ринкової нестабільності проведення дослідження просторово-часових особливостей ефективності виробництва продукції рослинництва на регіональному рівні є важливим обґрунтуванням подальшої доцільності інвестування у розвиток галузей рослинництва, що сприятиме зміцненню соціально-економічного становища регіонів України.

Метою дослідження є аналіз ефективності виробництва продукції рослинництва на регіональному рівні.

Аналіз попередніх досліджень. Теоретичні та методологічні аспекти проблеми ефективності виробництва продукції сільського господарства досліджувало багато вчених, серед яких необхідно відзначити В.Г. Андрійчука, В.П. Гордієнко, О.А. Корчинську, П.Т. Саблука [1, 2, 4, 5]. В той же час недостатню увагу приділено дослідженню цього питання в регіональному аспекті, що зумовлює необхідність проведення подібних досліджень та під-

креслює їхню актуальність.

Виклад основного матеріалу. З економічної точки зору ефективність виробництва визначають як категорію, що характеризує віддачу, результативність виробництва [3]. У сільському господарстві важливим економічним показником, який визначає для виробника ефективність виробництва того чи іншого виду продукції, є рентабельність – відношення прибутку від реалізації продукції сільського господарства до її повної собівартості. Реалізація сільськогосподарської продукції – це обсяги власно виробленої продукції, яка реалізована сільськогосподарськими підприємствами за всіма напрямками збуту.

Станом на початок 2014 року сільськогосподарські підприємства Харківської області у порівнянні з господарствами населення займають провідні позиції у виробництві зерна (74%), цукрових буряків (77%), соняшника (86%), тому в нашому дослідженні саме ці культури будуть ключовими для визначення ефективності виробництва продукції рослинництва [9].

Динаміка рентабельності та реалізації сільськогосподарських культур залежать значною мірою від річних кліматичних особливостей, які впливають на урожайність культур, тому для адекватного аналізу їх просторових особливостей було

обраховано середньорічні показники за 2007–2013 роки.

Проаналізувавши динаміку рентабельності виробництва головних культур рослинництва у сільськогосподарських підприємствах Харківської області, можна зробити наступні висновки (рис. 1):

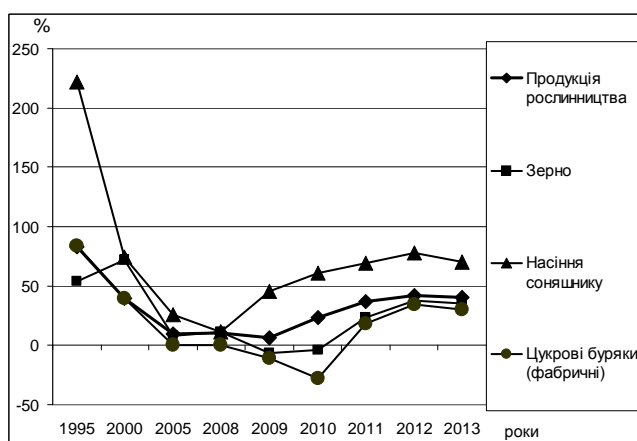
1) Виробництво продукції рослинництва загалом є рентабельним. У 2010–2013 рр. середня рентабельність рослинництва становила 25–40%.

2) Зниження рентабельності рослинництва у 1990-х рр. корелює із загальною тенденцією скорочення посівних площ, зниження урожайності та валових зборів основних культур.

3) Найбільш рентабельною культурою в сучасних умовах є соняшник (понад 60%), що й пояснює значне зростання його посівних площ у регіоні.

4) Після стійкого зниження рентабельності виробництва цукрових буряків з 1995 до 2010 рр. з 83% до -27% за останні 2 роки намічається тенденція підвищення їх прибутковості до 16–18%, що у перспективі може мати позитивні наслідки для буряківництва – розширення посівних площ та збільшення валових зборів.

5) Стабільно рентабельним є виробництво зерна. Від'ємну рентабельність зернове господарство має лише у неврожайні роки, зокрема у 2010 р. -4%.

а)

б)

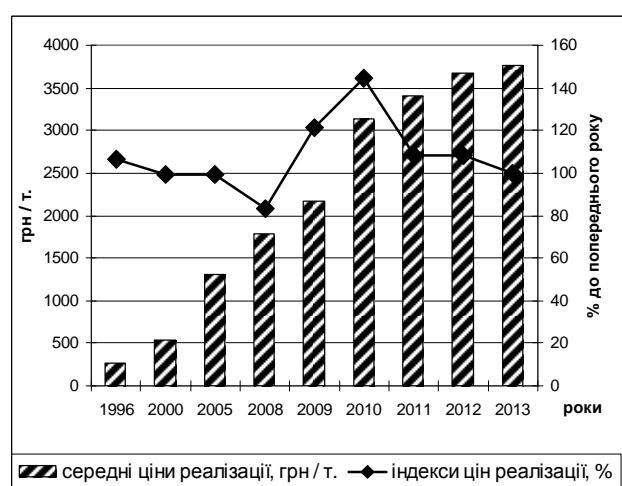
Рис. 1. Динаміка рентабельності (а) та реалізації (б) виробництва продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах Харківської області (побудовано за даними [6, 7, 8, 9])

Середні ціни реалізації олійних, зернових та зернобобових культур, а також цукрових буряків з 1996 до 2013 роки мали тенденцію до зростання, що пояснюється постійним зростанням цін в Україні. Це економічне явище набирає обертів останніми роками через складну політичну та економічну ситуацію в країні, тому можна із впевненістю спрогнозувати, що середні ціни реалізації сільськогосподарських культур будуть зростати. Проте цей показник не відбиває в повній мірі ефективність реалізації тієї чи іншої

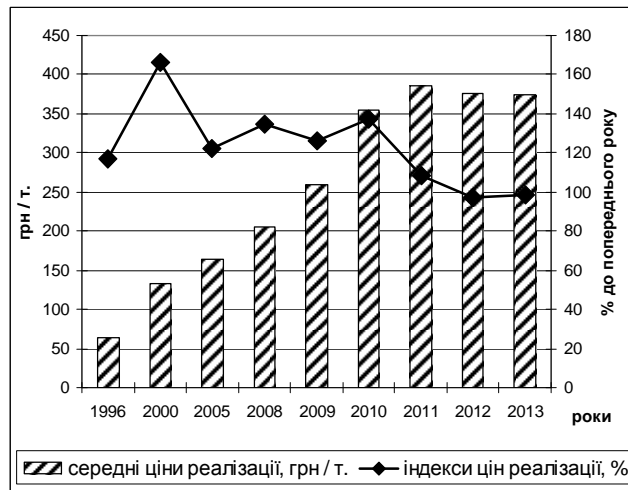
культури, адже він характеризує тільки абсолютні значення вартості реалізованої продукції. Тому більш важливим показником для визначення ефективності виробництва продукції рослинництва виступає індекс цін реалізації даної продукції – середньозважена величина, яка враховує зміни середніх цін на основні види продукції за рік або за ряд років. Базою зважування для агрегування цих змін є фактичний обсяг реалізації відповідних видів продукції за звітний рік (рис. 2).

а)

б)

в)

Рис. 2. Середні ціни реалізації та індекси цін реалізації: а) зернових та зернобобових культур; б) олійних культур; в) цукрових буряків у сільськогосподарських підприємствах Харківської області (побудовано за даними [6, 7, 8, 9])

Проаналізувавши цей показник для зернових та зернобобових культур за період 1996–2013 р., можна зробити висновок, що індекс цін реалізації продукції лише у період 2005–2008 р. становив менше 100% до попередніх років, однак з 2008 р. індекс цін має постійне значення більше 100% до попередніх років, що свідчить про поступове зростання ціни за одиницю реалізованої продукції, а це, в свою чергу, опосередковано свідчить про ефективність виробництва цієї продукції. Особливо вигідним для продажу продукції олійних та зернових культур став 2010 рік,

в якому ціни реалізації по відношенню до попереднього року різко зросли, що пояснюється порівняно невеликою урожайністю цих культур у дуже посушливий та спекотний рік, що сплинуло на значне подорожчання продукції.

У просторовому відношенні показники рентабельності та реалізації продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах Харківської області за період 2007–2013 р. мають деякі особливості (рис. 3).

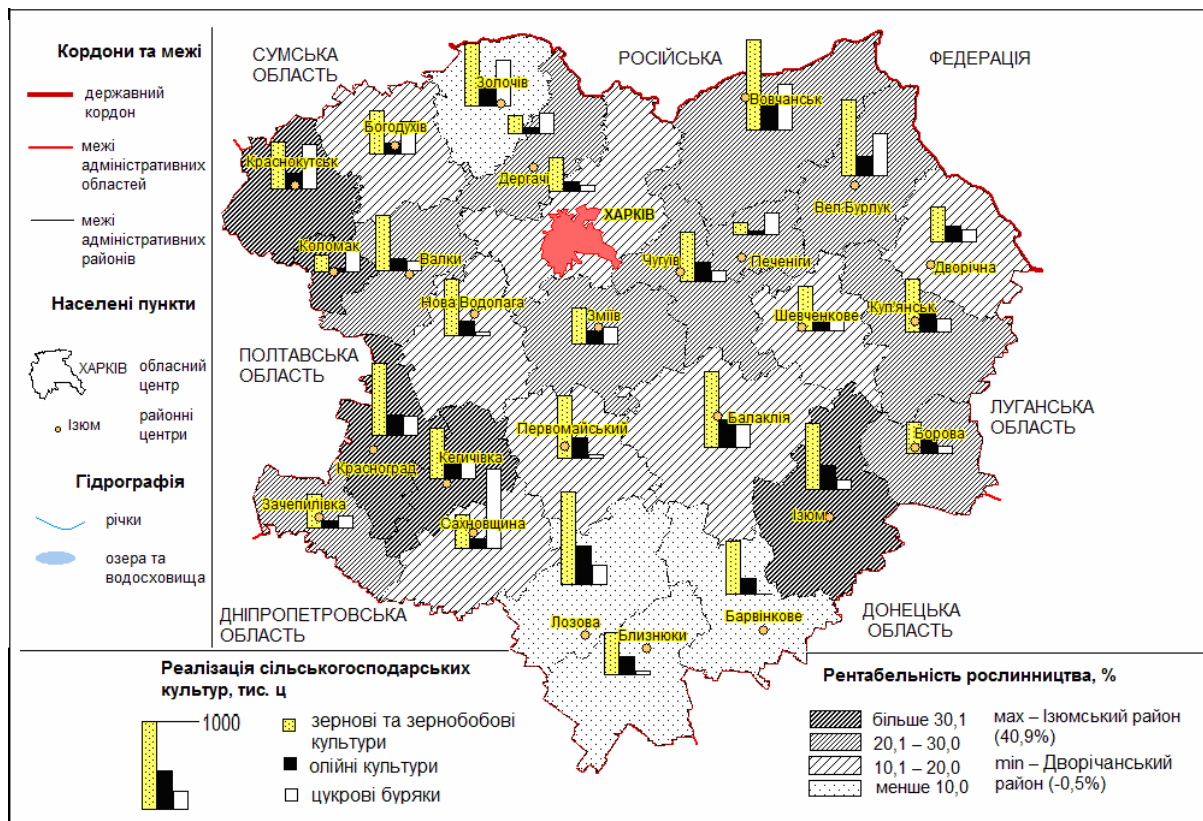

Рис. 3. Рентабельність та реалізація продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах по районах Харківської області за 2007–2013 р. (середньорічні показники) (побудовано за даними [6, 7, 8, 9])

По-перше, рослинництво є рентабельним майже в усіх районах Харківської області. Показники рентабельності коливаються від -0,5% у Дворічанському до понад 40% в Ізюмському районі.

По-друге, найвищі показники рентабельності рослинництва мають райони з високою часткою виробництва зернових та олійних культур: Ізюмський, Красноградський, Кегичівський, Краснокутський (понад 30%). Така тенденція підтверджується тим, що насіння соняшнику та продукти його переробки – є найбільш привабливими продуктами на аграрно-продовольчому ринку, а зернові та зернобобові культури – є традиційною основою харчування населення.

По-третє, найнижча рентабельність рослинництва спостерігається у районах, для яких характерна порівняно низька урожайність культур (Дворічанський, Близнюківський, Барвінківський, Лозівський райони), а також у районах, що відзначаються значними обсягами вирощування малорентабельних цукрових буряків (Золочівський район), що пояснюється трудомісткістю буряківництва, застарілою матеріально-технічною базою цукрових заводів та значною конкуренцією з боку світових постачальників цукру.

По-четверте, обсяги реалізації продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами безпосередньо визначаються обсягами їх виробництва. Тому найбільше зернових культур реалізовано підприємствами у Вовчанському, Великобурлуцькому, Лозівському, Красноградському, Балаклійському районах, цукрових буряків – у Краснокутському, Богодухівському, Золочівському, Вовчанському, Великобурлуцькому районах, соняшнику – у Лозівському, Балаклійському, Ізюмському, Вовчанському, Первомайському, Куп'янському районах.

Висновки. Показники рентабельності та реалізація продукції рослинництва у Харківській області свідчать про те, що в цілому виробництво продукції рослинництва є ефективним та сприяє зростанню доходів сільськогосподарських підприємств, а також є важливою статтею доходів до місцевих бюджетів. З 2008 р. спостерігається позитивна тенденція до нарощення доходів від реалізації виробленої продукції, особливо від продажу олійних, зернових та зернобобових культур як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. В той же час, вирощування цукрових буряків у Харківській області є не ефективним, а цукор є неконкурентоспроможним на світовому ринку.

Список використаних джерел:

1. Andriichuk V.G. *Teoretyko-metodologichne obgruntuvannya efektyvnosti vyrobnytstva* / V.G. Andriichuk // *Ekonomika APK*. – 2005. – № 5. – С. 52-62. [Андрійчук В.Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва / В.Г. Андрійчук // *Економіка АПК*. – 2005. – № 5. – С. 52-62].
2. Gordienko V.P. *Ekologo-ekonomichna efektyvnist vykorystannia zemel silskohospodarskoho przyznachennia: avtoref. dys... kand. ekon. nauk: 08.00.06* / V.P. Gordienko; *Sum. derzh. un-t.* – Sumy, 2010. – 20 s. – ukr. [Гордієнко В.П. Еколого-економічна ефективність використання земель сільськогосподарського призначення: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.06 / В.П. Гордієнко; Сум. держ. ун-т. – Суми, 2010. – 20 с. – укр.].
3. *Ekonomichna teoriia: Politekonomiia: Pidruchnyk* / Za red. V.D. Bazylevycha. – 7 me vyd., ster. – K.: Znannia-Pres, 2008. – 719 s. [Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – 7-ме вид., стер. – К.:Знання-Прес, 2008. – 719 с.].
4. Korchynska O.A. *Efektivnist vykorystannia silskohospodarskykh uhid: teoretychni i praktychni aspekty* / O.A. Korchynska // *Zemleustrii i kadastr.* – 2008. – № 1. – С. 52-59. [Корчинська О.А. Ефективність використання сільськогосподарських угідь: теоретичний і практичний аспекти / О.А. Корчинська // *Землеустрій і кадастр* – 2008 – № 1. – С. 52-59].
5. Sabluk P.T. *Formirovanie proizvoditelnosti agrarnogo sektora v usloviiakh rynku* / P.T. Sabluk // *Proizvoditelnost APK*. – 2006. – № 4. – С. 26-31. [Саблук П.Т. Формирование производительности аграрного сектора в условиях рынка / П.Т.Саблук // *Производительность АПК*. – 2006. – № 4. – С. 26-31].
6. *Silске hospodarstvo Kharkivskoi oblasti (statystychnyi zbirnyk)* / Holovne upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti / [vidpovidalna za vupusk K.P. Volovikova]. – Kh., 2010. – 159 s. [Сільське господарство Харківської області (статистичний збірник) / Головне управління статистики у Харківській області / [відповідальна за випуск К.П. Воловікова]. – Х., 2010. – 159 с.].
7. *Silске hospodarstvo Kharkivskoi oblasti (statystychnyi zbirnyk)* / Holovne upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti / [vidpovidalna za vupusk K.P. Volovikova]. – Kh., 2011. – 156 s. [Сільське господарство Харківської області (статистичний збірник) / Головне управління статистики у Харківській області / [відповідальна за випуск К.П. Воловікова]. – Х., 2011. – 156 с.].
8. *Silске hospodarstvo Kharkivskoi oblasti (statystychnyi zbirnyk)* / Holovne upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti / [vidpovidalna za vupusk K.P. Volovikova]. – Kh., 2012. – 159 s. [Сільське господарство Харківської області (статистичний збірник) / Головне управління статистики у Харківській області / [відповідальна за випуск К.П. Воловікова]. – Х., 2012. – 159 с.].
9. *Silске hospodarstvo Kharkivskoi oblasti (statystychnyi zbirnyk)* / Holovne upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti / [vidpovidalna za vupusk K.P. Volovikova]. – Kh., 2013. – 153 s. [Сільське господарство Харківської області (статистичний збірник) / Головне управління статистики у Харківській області / [відповідальна за випуск К.П. Воловікова]. – Х., 2013. – 153 с.].

*Summary***Natalya Dobrovolska. SPATIO-TEMPORAL FEATURE OF THE HORTICULTURE PRODUCTION EFFICIENCY IN KHARKIV REGION.**

One of the most important factors of the Ukraine's socio-economic development on the whole and in particular in Kharkiv region is effective agricultural production. Currently only the crop sector is characterized by economically expedient production in Ukraine and competitiveness at the world market. The article studies features of the agriculture production efficiency at the regional level in the spatial and temporal dimensions.

Economic categories of the production efficiency, profitability, and agricultural product sale was determined. The Kharkiv region's agricultural enterprises was proved to be specialized on grain, sugar beet, and sunflower production, therefore profitability, and sale of these crops have been analyzed in the article.

The certain periods of reduction and rising these indicators were identified during the dynamic analysis of the crops profitability, sale. The important trend is progressive crop production profitability increase since 2008 witnessing about its production economic efficiency improvement. As well as this improvement is accounted for the positive dynamic of sale prices indexes of the crop.

Based on indicators of the crop profitability and sale in the agricultural enterprises the map on districts of Kharkiv region was built; the map helped to determine the groups of districts with the highest and the lowest crop production efficiency. The districts-leaders and districts-outsiders were identified according to profitability (more than 30% and up to -0,5% respectively). The districts-leaders are Izumsky, Krasnogradsky, Kegichvsky, Krasnokutsky, the districts-outsiders are Dvorichansky, Bliznykivsky, Barvinlivsky, Lozivsky, Zolochivsky. The most profitable crops are oil, cereals, legumes, the lowest profitable are sugar beets. The volumes of crop sale by agricultural enterprises directly depend on its production volumes in territorial aspect.

Key words: production efficiency, horticulture, agricultural enterprises, sale, sale price indexes.